

Sobre el valor de la paraula

MARCEL FITÉ

«Quan jo faig servir una paraula –va dir Humpty Dumpty, en un to més aviat desdenyós– significa només el que jo vull que signifiqui: ni més ni menys. –El que no veig –va dir Alícia– és com pots fer que les paraules signifiquin coses diferents. –Doncs molt senzill –va dir Humty Dumpty–: perquè qui mana, mana.»

Lewis Carroll, *A través del mirall*

Qüestió de noms

D'un temps ençà, tinc la impressió que les paraules estan cada vegada més devaluades. Els polítics prometen coses que no compliran i, encara pitjor, que ningú tampoc no es pensa que arribin a complir. Pels carrers es venen cançons de sotamà a preus rebaixats i els més espavilats les fan baixar de franc d'internet. Els llibres duren quatre setmanes com a novetat i, a la que te n'adones, ja se salden en alguna d'aquestes llibreries que floreixen com les roselles amb aquesta missió. I els repartidors de diaris gratuïts malden per posar-te'n algun a les mans, indiferents al fet que molt sovint vagin a parar a la paperera més propera, en cas de no estar-ne ja acaramullada. La inflació de mots que es va produint és realment colossal. Hem passat de l'abstinència a l'abundància i a l'excés en un tres i no res; de la foscor d'antigues pobreses i censures, als focs d'artifici de l'exuberància i de la llibertat dirigida. Cap on va la paraula? Quin futur li espera? Mantindrà el seu antic prestigi?

Tradicionalment, la paraula –a vegades lloada, a vegades criticada– sempre ha gaudit d'un espai important en el nostre imaginari social. El repertori de frases fetes que la saviesa popular ha anat seleccionant durant segles n'és una mínima mostra: *Val més paraula que diners, Més val entendre's amb males paraules que amb bones armes, Fets i no pas paraules, El bou per la banya i l'home per la paraula...* La paraula, a més, ha estat emprada històricament com a criteri en la distinció entre les persones i els animals i, fins i tot, entre les mateixes persones. Com és prou sabut, els qui parlaven diferent eren titllats de quecs: bàrbars (bar-bar), tàrtars (tar-tar), berebers (ber-ber) o fins i tot de muts («nemits» és

el nom amb què els eslaus designaven els germànics i que significava incaços de parlar). Aquestes subtileses lingüístiques, naturalment, «autoritzaven» els parlants de la llengua hegemònica a sotmetre, esclavitzar o aniquilar els pobles veïns que tenien la gosadia de no ser entesos pels seus dominadors.

Per a moltes civilitzacions, el nom era una extensió de la personalitat, una part de l'existència. Els habitants de Greenland, diu Rasmussen, «divideixen una persona en l'ànima, el cos i el nom». I Frazer afirma que «els celtes consideren el nom com a sinònim de l'ànima i de l'alè». Per això, Jespersen escriu: «una persona que rep el nom d'un mort hereta les seves qualitats i el mort no descansa en pau, la seva ànima vivent no pot passar a la terra dels morts fins que un infant no hagi rebut el seu nom». La superstició d'altres èpoques havia fet creure que si un infant rebia el nom d'un avantpassat seu, mort recentment, n'heretava també l'ànima, el poder i el destí. D'aquí que la transmissió dels noms acostumés a anar més d'avis a néts, que no pas de pares (encara vius) a fills. Segons la tradició popular, a més, pronunciar un nom podia significar –i, segons on, encara significa– dominar la persona anomenada. Per aquest motiu, algunes persones de pobles primitius –i de vegades no tan primitius– solen tenir por de dir el seu nom davant de forasters: no volen que aquests tinguin cap poder sobre seu a partir de conèixer-ne el nom. Això explicaria que, en la *Bíblia*, per exemple, trobem constants vacil·lacions a l'hora d'emprar el nom concret de Déu –Jahvè–, que no apareix fins al Gènesi 2.4, mentre que en els trenta-quatre primers versicles és ano-

menat *Eloïm*, forma plural i genèrica que s'ha traduït per *Déu*. Un dels poders que Adam rep de Jahvè Déu, a més, és el de donar «noms a tots els ocells i a tots els animals domèstics i salvatges» com a mostra de potestat delegada; i, més endavant, en aquell magnífic llibre de resistència nacional que és el de Daniel, els noms jahvistes dels protagonistes com Daniel («Déu és el jutge»), Azaries («Jahvè ajuda»), Ananies («Jahvè és misericordiós») els són canviats, com a manifestació inequívoca de domini, pels de les divinitats del nou poder babilònic que els té presoners: Baltasar («Bel protegeix la seva vida»), Abde-Nagó («Serf de Nagó») i Sidrac («Aku mana»), respectivament. (Im)posar el nom, doncs, és un signe de poder, de possessió, de submissió... Però les paraules són rebeques i de vegades es giren, en llur trajectòria històrica, com un bumerang contra qui les llança: els invasors anglosaxons, per exemple, van anomenar *Welsh* els galesos, nom que s'ha mantingut i que significa *estrangers*, és a dir, no anglosaxons. I els espanyols, segons Bloch i Von Wartburg –Coromines i Moll no ho recullen–, van anomenar els indígenes del Carib *caníbals* (alteració de *caribals*), que en la seva llengua significava *valents* i en la dels conqueridors passà a significar *antropòfags, molt cruels, inhumans...* Si tenim en compte que l'extinció dels indígenes amb les seves llengües i cultures va ser absoluta, qui diríeu que van ser realment els caníbals, és a dir, els cruels, els inhumans, els antropòfags?

El zenit

Mentre en el món hebreu els noms tenien aquell caràcter màgic que els empenyia a evitar pronunciar el nom

de Déu i tendien a substituir-lo pel genèric d'*Eloïm* o pel de *Senyor* (Adonai), en el món grec el concepte de paraula (*logos*) arribava al punt culminant de la seva riquesa semàntica i de la seva capacitat racionalitzadora. Tales de Milet i, sobretot, Heràclit d'Efes, seguidor seu, cap al segle VI aC —és a dir, coincidint amb l'exili babilònic d'Israel— posaven en circulació aquest concepte que havia d'acabar enlluernant la faç occidental de la Terra (en el supòsit que a la Terra hi hagi tal faç): el *logos* (el *verb*, la *paraula*) apareixia per primera vegada com el principi racional creador de la vida, del món i del pensament. Aquest *logos*, convertit en la saviesa divina pel món hebreu, tingué la seva frase esclatant a l'inici del quart Evangeli: «Al principi era el Verb, i el Verb era en Déu, i el Verb era Déu» («Al començament Déu va crear totes les coses i els va donar vida per la seva Paraula», en la versió de la *Bíblia de Montserrat*). Segons la tradició, sant Joan, probable autor d'aquest Evangeli, l'hauria escrit a la ciutat d'Efes, bressol d'Heràclit i del terme *logos*, fet que tindria molt a veure amb l'himne al *verb* amb què aquell autor, tan amarat de la tradició filosòfica grega, inicià el seu famós Evangeli.

Letargia i ocàs

El pensament escolàstic, enderiat a presentar un món ideal per mitjà de la paraula, va desfer l'antiga unitat del *logos* i la va dividir en dues direccions. Per una banda, el món pur de les idees que somiava (la raó) i, per una altra, allò que es considerava que n'era un simple embolcall, una closca (la paraula). Aquesta escissió, que deixava la paraula en un paper clarament secundari i subordinat a la raó, es va mantenir fins que la intuïció de Herder i el geni de W. von Humboldt van iniciar el gir que seria decisiu per a la coneixença de l'essència del llenguatge. Tanta fou la dependència de la raó, que no faltaren pensadors que proclamessin que el llenguatge era com una mena de cotilla del pensament. Alguns arribaren a titllar la llengua fins i tot de presó, fet que en l'actualitat encara repeteix algun escriptor despistat, sense que mai aclareixi si es tracta pròpiament de la llengua o del coneixement que ell en té. Vaja, que als pensadors d'aleshores els passava més o menys com al colom de Kant, que també creia

que sense la nosa de l'aire a les ales volaria millor.

Aquesta bifurcació del *logos* en *raó* i *paraula* ressona precisa i alhora llunyana en algunes de les moltes pistes històriques que les llengües de tant en tant ens ofereixen com un regal, encara que mig amagades i perdudes en la selva del pur formalisme i de la deessa comunicació. El català, que ha mantingut vives les formes *dialogar* (< LOGOS), *enraonar* (< RATIO) i *parlar* (< PARABOLARE), en seria un exemple privilegiat. Només cal comparar-lo, sense anar més lluny, amb el curiós i ampul·lós origen de *hablar* (< FABULARE), tan gràfic i característic dels veïns de Castella.

El gir humboldtià

Avui sabem, encara que alguns ho dissimulin o ho amaguin, que la llengua no és un simple embolcall, una closca, una etiqueta o un conjunt d'etiquetes destinades a donar referència unívoca de les idees i dels conceptes purs i sens pecat concebuts. D'ençà que W. von Humboldt va proclamar als quatre vents que no hi havia pensament sense llenguatge, la teoria del formalisme escolàstic va esclatar en mil bocins. «El llenguatge —assegura Humboldt— és l'òrgan formador del pensament [...]. L'activitat intel·lectual i el llenguatge són una sola cosa.» Afirmació que ens torna a portar a l'origen, al *Logos*. Però Humboldt va anar més enllà, perquè, segons ell: «El fet de pensar no depèn únicament del llenguatge en general, sinó, fins a un cert punt, també de cada llengua determinada.» Cada llengua, per tant, tindria una capacitat particular de percepció i de creació intel·lectuals. Si això fos cert, el risc actual fóra enorme: l'extinció lingüística que ens amenaça, no solament eradica nacions i cultures, sinó també possibilitats de percepció dels problemes i de creació de solucions. La pèrdua, doncs, no seria únicament local, sinó també, i sobretot, global, universal.

Joan Maragall

DIBUIX: J. CEBRIÀ

Però l'aportació més singular de la intuïció humboldtiana és fer-nos adonar del poder creador de la paraula: «A través de la mútua dependència del pensament i la paraula es fa evident que les llengües no són pròpiament mitjans per a presentar la veritat ja coneguda, sinó més aviat per a descobrir la desconeguda.» La llengua, doncs, no solament és pensament, sinó que, a més, configura, afaïçona i crea pensament. Heus ací el seu immens poder.

H. von Kleist, de fet, ja ho havia anticipat d'una manera artística i potser fins i tot exagerada, en el drama *El príncep de Homburg*, on el seu codi lingüístic el porta a acceptar inexorablement la pròpia condemna. Ara bé, on va fer més palès el seu punt de vista va ser en el breu text titulat *Sobre la gradual elaboració del pensament en el transcurs de la parla*, en què afirma que el pensament només existeix inserit en el llenguatge i, a més, que és aquest darrer el qui fa avançar el primer, temptejant de mot en mot, assajant respostes i sortides, i suggerint noves idees i solucions. És a dir, que el pensament no solament s'encarna en el llenguatge per a poder caminar, sinó que, a més, aquest és la crossa que li permet d'avançar. En posa alguns exemples. Un, el de quina manera l'astúcia lin-

güística de la guineu determina el desenllaç de la coneguda faula de La Fontaine, *Els animals atacats per la pesta*, magníficament traduïda al català per X. Benguerel. I un altre, realment sorprenent, el que explicaria com unes simples paraules canviaren el món. Us en faig una síntesi. Mirabeau –segons Kleist– el dia 23 de juny de 1789 hauria encès la Revolució Francesa amb la «guspira» d'una sola frase; frase que va començar dubitativa («Sí, hem sentit l'ordre del rei») i anà construint amb vacil·lacions i reiteracions –les croses– («Sí, senyor meu, l'hem sentida...»), sense sospitar que acabaria reptant el rei («... digueu al vostre rei que no abandonarem els nostres llocs si no és per la força de les baionetes») i desencadenant una Revolució que canviaria el curs de la història.

La crisi de la paraula

No és estrany, doncs, l'afany històric que sempre ha existit per a controlar la paraula. En el passat, les múltiples censures, les repressions i les pràctiques inquisitorials van intentar amb més o menys èxit tenir-la estacada, monopolitzada i, sobretot, menada en el rumb que més convenia als poderosos. Qui té la paraula té el poder, va dir

algú i amb raó. Avui dia, però, vivim en una abundor tan forassenyada dels mots que estem a punt d'arribar a la saturació de la nostra capacitat d'escoltar i d'entendre: les ràdios, les teles, els mòbils, els diaris gratuïts que malden per posar-nos a les mans a la sortida del metro... Tot en va ple. La nostra atmosfera s'ha convertit en una selva acústica, gràfica i embrollada, plena de lianes, esgarips i fils invisibles. El que no aconseguí el silenci impositat, sembla que estigui a punt d'assolir-ho el baladreig que ens persegueix en totes direccions i amenaça de degradar la paraula (i naturalment el pensament) fins a uns límits inimaginables.

Diu que vivim en la societat de la informació i que tot té el seu preu. D'acord. Però això implica, al meu entendre, ser molt selectius, crítics i estar constantment amatents. Perquè les coses ens arriben pensades, forjades, polides i perfectament embolicades amb esquers de mal resistir. I perquè la paraula és una llavor que necessita silenci per a germinar, silenci per a viure i silenci per a morir. Sense silenci no hi pot haver paraula, perquè s'esborra i es perd en el món del soroll i del guirigall. La paraula, per a donar fruit, ha de sorgir del silenci, que és el seu planter, i tornar al silenci, que també li fa de nínxol. Exactament com qualsevol altra llavor de la terra. I pel camí, mentrestant, haurà penetrat les ments del trajecte i tota la nostra existència es veurà impregnada i, no cal dir-ho, trasbalsada per l'esclat lluminós dels seus semes. En la quietud del silenci, la paraula és el llamp que il·lumina la negror del cel i dóna pas a la pluja vitalitzadora. En el batibull de la fressa, és un simple grinyol, un bramul, un brogit que transita perdut en la foscor i la fa encara més llòbrega i laberíntica. Quanta raó tenia el Poeta de la *paraula viva* quan deia: «Amb quin sant temor, doncs, no hauríem de parlar! Havent-hi en la paraula tot el misteri i tota la llum del món, hauríem de parlar com encantats,

com enlluernats. Perquè no hi ha mot, per ínfima cosa que representi, que no hagi nascut en una llum d'inspiració, que no reflecteixi quelcom de la llum infinita que infantà el món.»

La paraula ens permet de fer coses meravelloses i, alhora, d'una gran complexitat, amb una facilitat esbalaïdora. Potser per això mateix ens costa tant d'adonar-nos del seu valor, de la seva força, del seu poder. El mateix Maragall ens assabenta que Ramon Llull ja ens havia advertit sobre la qüestió amb la seva deliciosa prosa: «Tot quant hom pot sentir amb els seus cinc senys corporals, tot és meravella; mes car hom les coses sovint sent corporalment, per això no se'n meravella.» Doncs, és més o menys això el que ens passa amb la paraula, amb la llengua: que de tan apta, manejable, senzilla i alhora complexa, ens costa de percebre la magnitud de la proesa.

Les paraules tenen poder, però avui aquest poder està reservat als qui són capaços de crear el silenci que a aquelles els cal. Els mestres de les escoles i els poetes ja fa temps que ho saben, i ja és hora que també en sigui conscient la gent del carrer. No es resol res en el fet que visquem en una polèmica abrandada i constant sobre quin o quins haurien de ser els noms de la nostra llengua o si som o no som el que som. Mentre no dominem el poder del silenci, les nostres paraules continuaran essent grinyols, bramuls i brogits, aptes solament per a expressar el nostre malestar, la nostra queixa i fins i tot el nostre radicalisme, però no pas per a posar nom a les nostres pròpies coses, ja que dominar el poder del silenci és l'autèntica manifestació de la llibertat i del poder que ens manca.

Tant el pensament religiós, com el filosòfic o el popular van plens d'exemples d'aquest immens poder de la paraula. Des de l'anònim escriptor de *Les mil i una nits* (–Obre't, Sèsam! I la roca es mogué...) fins al contemporani Paul Auster: «Humpty Dumpty esbossa el futur de les esperances humanes i ens dóna la clau de la salvació: fer-nos amos de les paraules que utilitzem, fer que el llenguatge respongui a les nostres necessitats» (Paul Auster, *Trilogia de Nova York*). Potser ha arribat l'hora que comencem a treballar en aquesta direcció. Per si de cas, poso punt final a l'article i em concedeixo un temps de silenci... ♦

Ramon Llull

DIBUIX: J. CEBRIÀ